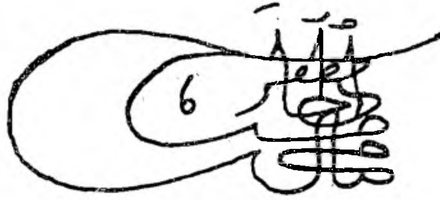
FATİHİN ÇOCUKLUK DEFTERİ

UN CAHIER D'ENFANCE DU SULTAN MEHEMMED LE CONQUERANT "FATIH"

Tertipleyen :

Ord. Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER

Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü

İSTANBUL

1961

KEMAL MATBAASI — İSTANBUL

Karanlıktan Aydınlığa

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver
İstanbul Üniversitesi
Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü

Takriben her beş senede bir mahiyetini bilemiyerek ve lâkin anlamağa çalışarak elime aldığım bir defter var. İlk görüşüm bende hiçbir tesir bırakmadı. Zira 1940 dan önce idi. Bu tarihde İstanbul Kütüphanelerinde ve müzelerinde bulunan ve kısmen Anadolu'dakiler dahil Türkçe, Farsca ve Arapca yazmaları sıra ile birer birer gözden geçirmeğe başlamıştım. Anlayabildiklerimi fişlerime geçiriyor, Fatih Devri eser ve hatıraları üzerinde bilhassa duruyordum. İşte 1945 senelerinde idi ki, bu defteri bir daha gördüm. İçime bir şüphe kurdu girdi. Fakat bunu ben hayırlı bir ışık telâkki ettim. İçinde iptidai birkaç tezyini örnek, birkaç yüz çizgisi, birkaç alfabe ve bu meyanda Fatih Sultan Mehmed'in tuğraları müsveddeleri. Ne olabilirdi? Hem de zamanı kâğıtları üzerine. Şüphemi ortaya koysam benden müsbet delil isteyecekler. Ah bu yalnız müsbet delillerin peşinde koşmak ile neler kaybettirdiğimizin farkında olmayız. İndî ve doğmatik hükümlerden kaçınmak müsbet ilim kadrosu içinde nemâlanmış dimağlara yakışır. Fakat fenni bir izah ile, bir insanın görgüsü derecesine göre bu gibi biraz da altruizme kaçabilen hükümlerden müstani kalmamak da icab eder. Tarih metodlarına uymazsa bile bazen bunun da bir yeri vardır. Nitekim maksadımı ancak bu suretle (kabüle mazhar olsun veya olmasın) bilhassa devrini, o büyük ince ruhlu ve hassas Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti üzerinde çok durmam hasebiyle, ifadeye çalışacağım. Zira bu mevzuu başka bir türlü ele alıp şüphelerimi izah etmenin zorluğuna inanarak düşündüklerimi şöyle izah edebileceğim:

Bu defteri 1950 de üçüncü defa tekrar gördüm. Bu sefer onu daha yakından hattâ kâğıtlarındaki filigramlarına kadar inceledim. Notlarımı, bulunduğu kütüphane ve numarasını da kayd ile bir dosyada muhafaza ettim. Fakat bir türlü bunu 1953 de İstanbul'un 500 üncü Fetih yılı dolayısile neşre cesaret edemedim.

Zira beni üzen bir hâdise de oldu: Fatih'in ölümü ve onu takibeden hâdiseler üzerine Venedikli bir tacirin, kardeşine yazdığı İtalyanca mektubun, İngiltere Kralı IV. Edward'a devrinin Fransızca tercümesi ile ve zamanının garp tezhip ve tezyinatı usulünce bir sureti süslenip takdim olunur. B. Amerikada Princeton Üniversitesinde duran ve 1959 yılında mahallinde gördüğüm, ve 10 sene takiple ele geçirdiğim bu asıl

nüshasını bazı tarihçilerimiz ehemmiyetsiz telâkki etti. Benim elime geçmesi hasebiyle tarafımdan neşrine (1), imalı ve hattâ acı bir lisanla itiraz ettiler. Fakat vesika, mahiyetini kaybetmedi.

Bu yeni toplamam, ikinci olarak neşredince bittabi, öyle bir kaynak ki öbürü kadar bile bir ip ucu vermediğinden daha çok itirazları mucib olacak. Amma ben Fatih Devri hâdiselerini yalnız tarih sahifelerinde aramadığım, o devrin vesikalarından da manâlar çıkarmğa merak ettiğim, tesadüfen elime geçince benim de izah etmek mecburiyetinde kalmam ve bazı aydınlatıcı teferruata da kıymet vermemden dolayı bunları da ehemmiyetden uzak tutmadım.

Defteri en son 11/12/1956 da gördüm. Dosyamın üzerine şu notu ilâve etmişim. «Ahersiz lâkin mührelenmiş ham beyaz kâğıt üzerine yeni cilt. Kâğıtların üst ve altları küflenmiş bir defter. XV inci asırdan kalma, hep Fatihin şehzadelik veya saltanatının ilk senelerine aid müsvedde defteri gibi de telâkki olunabilir. Bu gibi vesikalara da kıymet vermeği düşünenlerce iyice tetkik edildikten sonra hükmolunmak için düşünülmeğe değer.»

İşte bu defteri kat'î ve sarih bir neticeye bağlamadan, kabul edilsin veya edilmesin inceliyerek Fatih Devrine ait tetkiklerin hemen hiç kalmadığı şu son senelerde ortaya koymağı doğru buldum.

Bu defter Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesinde No. 2324 dedir. Mütenevvia 1 ve No. 275 de resim defteri kaydile vaktile Zülvecheyn Kütüphanesinde imiş. Hazinei Hümayûndan mevrud asardandır, diyor.

Bir defa bu sefer hâlen Topkapı Sarayı Müzesinde verdiğim numara ile görülebilir. O ehemmiyetsiz gibi görünen Zülvecheyn Kütüphanesinde duracak ve Hazinei Humayuna konacak kadar kıymet verilmiş olduğu bu defterin başında yazılı kendi tercümei halinden anlaşılmaktadır.

Defter, beyaz mühreli kâğıtlar ilk yapıldığında daha büyükce iken şimdi 21,5 X 28,5 eb'adındadır. Kâğıt mühreli olmasına rağmen pürtüklücedir. Kalemle yazılırken tebeşirli çuha kullanılmamıştır. Bu suretle kâğıdın bazı yerlerindeki yağlanabilen kısımlar kapatılamamış ve kalem buralarda iyi ve düzgün işliyememiştir. Her ne kadar bazı resimler fırça ile yapılmış intibaını veriyorsa da daha ziyade ucu ince bir kamış kalemle yapıldığı kanaatindeyiz. Yalnız bir balık ve yüz resmi var ki bize mutlaka fırça ile yapılmış intibaını verdi. Zira bu şekilde kamış kalemle yapılamaz. Defterde, bütün müsvedde yazılar ve resimlerde hep siyah mürekkep kullanılmıştır.

Defterlerin, ikinci Sultan Murad zamanında İtalya limanlarından kalkan gemilerle getirilen, Akdeniz sahil şehirleri ve merkezî Avrupada toplanan kâğıtlardan yapıldığını görüyoruz. Çok sâde bir tac şeklin-

(1) Dr. Süheyl Ünver, Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ve hâdiseleri üzerine bir vesika 12/Eylûl/1481. İstanbul Üniversitesi yayınlarından, No. 530, 1952.

dedir. Aynı filigran «el ile yapılmış su damgası» 60 dan fazla yaprakda görülmektedir. Şekil buraya tek ve yalnız bu çeşittendir. Kâğıt aherli olarak terbiyelenmediğinden siyah mürekkep nesçine kadar nüfuz etmiştir. Zira bu kabil kâğıtlar mürekkebi emdiğinden silinti ve kazıntı, daima, izâle edilemiyecek lekeler halinde kalır. Bu cihetle itinalı kâğıtlar değildir. Müsveddelik mahiyetindedir. Bugünkü sağlam resim kâğıtlarına benzetilebilir. Kâğıt tamamen beyaz cinsdendir.

Bu defterin yapıldığı zamana ait kabını bilmiyoruz. Bunlar dağınık veya birbirine tutturulmuş kâğıtlar halinde de olabilir, belki de bir defter gibidir. Fakat II. Abdülhamid sarayının mücellithanesinde yeni bir cilt yapılmıştır. Bugün bunu muhafaza etmektedir.

Defteri karıştırdığımızda, uzun seneler ciltsiz kâğıtlar halinde durması veyahut cildi koparılmış olmasından baş ve son taraflarında 10-20 tabaka kadar kâğıtların muhtelif yerlerinden küflenmiş olduğunu gördük. Bugün o küflerin kâğıtlar üzerinde garip lekeler halinde izleri belli oluyor. Bir defa ehemmiyet verilerek ciltlenmiş, yalnız eski boyundan kısaltılmış, hattâ bu yüzden bir iki resim de ucundan kıvrılacağına kesilmiştir.

Defterin ne başında, ne ortalarında ve nede sonunda Fatih ve Devrine aidiyetini bildiren hiçbir kayıt yoktur. Bunun eski kabı yerine kaim olan kısımda bir şeyler yazılı idi de, bugün cehalet an'anelerinin devamı icabı yeni mücellitlerin kap yerine kaim olan kısımların atmaları hasebiyle, o zaman ciltlenmesini mucib olan kayıt da mı yok oldu, bir şey denemez. Lâkin defterde mevcut olanlar bunlardır:

— Fatih Sultan Mehmed'in tamam ve noksan çok sayıda tuğrası ve müsveddeleri.

— II. Sultan Murad ve Fatih devri eserlerinden görülebilen bazı çiçek motifleri ve bunlardan mürekkep ufak terkipler.

— At başları, baykuş, kartal, leylek çizgileri

— Efsanevi kanat şeklinde ve yine XV. asırda tezyinatımızda yer alan Rumi dediğimiz örnek parçaları.

— Hıristiyan portreleri çizgileri.
Sarıklı yüz çizgileri ve bunların yanlız baş etüdleri.

— Türk alfabesi

— Yunanca alfabe

— Fala bakmada kullanılan nokta ve çizgilerin çeşitleri

— Farsca iyi okunamıyan beyitler

Bütün bunlar :

a — Yalnız zamklı ve is siyah mürekkep kullanılarak
b — Büyük bir ihtimalle kalın, ince uclu kamış kalemlerle
c — Zayıf bir ihtimalle bazıları da fırça ile çizilerek yapılmıştır.

Defterde :

I — Fatih Sultan Mehmed ve II. Sultan Murad devrinden önceye ve ondan sonraya ait hiçbir not ve çizgi yoktur.

II — Tuğralar Fatih Sultan Mehmed devrine kadar çok galip bir ihtimalle Padişahlar tarafından imzaları olarak bizzat yapılıyordu. Bunlar da Fatif Sultan Mehmed tarafından bu hususî müsvedde defterine temrin ve karalama maksadı ile yazılmış olmalıdır.

Filhakika biz Fatih Sultan Mehmed'in birkaçı altunlu ve altunla yazılıp kenarları tahrirli, mütebakisi siyah is mürekkebiyle tahrir olunmuş, 50 nin üzerinde tuğralarını gördük. İncelikleri ve kalınlıkları birbirine benzemiyor. Fakat esasında Mehmed bin Murad Han aynı istifdedir bu defterde de öyle olduğu gibi Fatih Sultan Mehmed'in diğer çeşitlerinde de böyledir. Binaenaleyh kendisine ait olması ihtimali üzerinde çok duruyoruz. Zira bu defterde kendi imzası makamında tuğra müsveddeleri bulunmaktadır.

III — Nakış müsveddeleri çok iptidaidir. En güzel teferruatı ve güzel terkipleri II. Sultan Murad ve Fatih Sultan Mehmed devrinin bilhassa baş nakkaşı olan Baba Nakkaş'ın Saray nakışhanesinin bitmiş ve bitmemiş eserlerinde müşahede olunmaktadır. Bu defterdekiler çok basit ve adeta bir çocuk kaleminden çıkmış şekildedir.

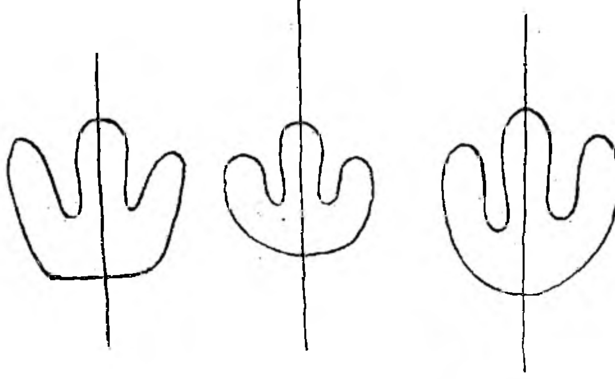
IV — Yüz çalışmalarının mühim bir kısmının Fatih'in ve garip ihtimâlle babası II. Sultan Murad'ın sarayında rehine olarak bulunan Rumeli Prensleri ve Beylerinin oğullarının kalemiden çıkmış, Fatih'in Şehzadeliğinde arkadaşlığını yapmaları hasebiyle, esasen san'ata ve resme karşı doğuşundan itibaren bir meclubiyet duyması hasebiyle oynama mahiyetinde yapıldığı veya yaptırıldığı da düşünülebilir. Çünkü arada bir kaç hıristiyan başı da çizilmiştir. Lâkin sarıklı ve sakallı tiplerin kendi tarafından yapıldığı tahmin olunabilir.

V — Bütün bunlar bu bahislerle meşgul olamıyanların ilmi mülâhazaları olarak asla kabule yaklaşamıyacakları, birtakım şahsi görüşlerim sayılabilir; lâkin onların, bunun aksini iddia etmek hususunda indî karar vermekde zorluk çekmiyeceklerini de kabul ediyorum. Buna cevap vermek istiyenlerin defteri sahife sahife tetkik etmelerini tavsiye ederim.

Şimdi katî bir mütalâa dermeyanından bu sebebler dolayısiyle çekinmem ile beraber Fatih'in resimden ve nakıştan anladığına, resim ve hattâ nakış da yaptığına hükmolunabilir. Çalışmalar çok çocukça ve o nisbetde acelece velâkin çok kudretlidir. Resimde ve bilhassa insan figürlerinde çok dikkat sarfedilmiştir. Yüzlere verilen dikkatli intibalar harikulâdedir. Tuğra'nın da sahibi tarafından yapılmış istif denemeleri olarak kabul edilmesinde hiçbir mahzur yoktur. Temrin mahiyetinde olduğundan çokça yapılmıştır.

Filigran'a gelince: Bu çeşit alâmetli kâğıtlardan başvekâlet arşivinde II. Sultan Murad devrine ait 835-841 (1431-1437) arasında tapu def-

terinde ve 859 (1455) a ait Manavgat ve Arnavutluğa ait iki deftere, 847 (1469) ve 879 (1474) Tekirdağ, Çirmen, Kızanlık, Zağra ve Umur Bey evkafı defterlerinde aynen bu vardır.

Defterin 60 tane filigramından 3 örnek
Tabiî büyüklükte «aynen»

Filigranlar hakkında 4 cilt Ch. Briguet kataloğunda Florence (N. 11706) da 1448-1456 tarihleri arasında yapılan kâğıtlar meyanında görüldüğü gibi 11678 numaradadır. 1373 Fano, 1385 Fabriano ve Flaam kayıtları da müşahede edilmiştir. İşte bu müsvedde defteri II. Murad devrinde Türkiye'ye İtalya limanlarından getirilen bu kâğıtlardan yapılmıştır ve o devre ait bazı defterler de bugün Başevkâlet arşivinde elimizde bulunmaktadır. İşte öyle bir defter ki, II. Sultan Murad devri kâğıdı ile yapılmış, içinde Fatih Sultan Mehmed'in temrin için çizilmiş tuğra örnekleri ve birçok müsvedde yazı ve resimleri, vs... Mevcuttur.

Un cahier d'enfance du Sultan Mehemmed le Conquérant "Fatih,,

Ce cahier se trouve actuellement à la Bibliothèque du Trésor du Musée du Palais de Topkapı, où il est enregistré au No. 2342. Il provient de la bibliothèque de Zülveçheyheyn, qui elle-même le tenait du Trésor Impérial. Si ce cahier n'a pas, jusqu'à nos jours attiré l'attention, c'est parce que son ancienne couverture et la première page susceptible de contenir quelques renseignements précieux manquent, et que son format a été diminué dans l'atelier de la cour du Sultan Abdülhamid, quand il fut relié à nouveau.

Ce qui est intéressant à savoir au sujet de ce cahier, c'est l'importance qu'on devait lui accorder pour le garder au Palais de Topkapı, voir au Trésor Impérial, où ne se conservent que les souvenirs les plus précieux se rapportant aux souverains. D'autre part les feuillets de ce cahier portent un filigrane indiquant leur origine florentine (fin XIV s. et jusqu'au milieu du XV.e siècle), et nous savons que ce papier au temps du Sultan Murad II (1402 - 1421 - 1451), provenait des villes côtières de l'Italie. Rien que ce cahier contient 60 de ces feuillets à filigrane florentine. Composé de papier portant l'apposition pressée du sceau de l'époque, sceau indiquant que ce papier était employé pour les enregistrements officiels de l'Etat, ce cahier ne contient aucune notice surajoutée se rapportant à une période antérieure au Sultan Murad II, ou ultérieure au Sultan Mehemed. (le Conquérant.) Vu les études que nous poursuivons incessament depuis 1940 sur les oeuvres et les archives du temps de Fatih et qui ont créé en nous une accoutumance pour reconnaître les oeuvres de cette époque, nous sommes tentés de croire que ce cahier pourrait bien être un cahier d'enfance de Fatih.

En étudiant attentivement le contenu de ce grand cahier aux nombreux feuillets, aux dessins et écritures tracés avec une fine pointe de roseau et à l'encre noire, nous pouvons constater que :

Ce manuscrit contient le brouillon de 7 tugras (signatures ornées), de Fatih Sultan Mehmed, tracés complètement ou partiellement. Or nous savons que jusqu'au temps de Fatih, il n'existe pas de fonctionnaire appointé pour apposer la signature du souverain qui signe per-

sonnellement. Il est donc permis de croire que le professeur de calligraphie de Fatih ait obligé son royal élève à s'appliquer sur ce sujet. Ce cahier contient aussi certains motifs représentant de pertites fleurs ou des études de motifs Rumî, tels qu'on en rencontre parmi les oeuvres ornementales exécutées dans les ateliers d'enluminure du Saray au temps de Murad II et de Fatih. Des ébauches de portraits musulmans et chrétiens, des dessins représentant des oiseaux et des têtes de chevaux, l'alphabet turc, l'alphabet grec, des vers peu lisibles en persan, de grands modèles pointillés des caracteres majuscules turcs complétent le contenu de ce cahier. Il n'y a rien de plus que ce qui a été cité.

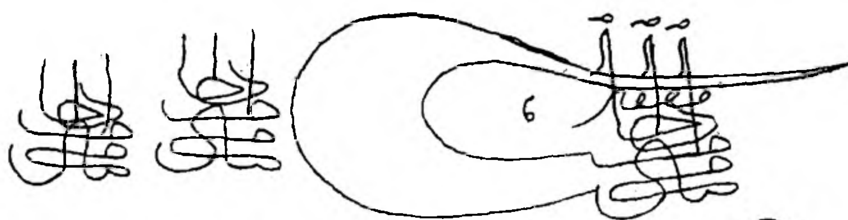
J'ai donné cette courte notice pour essayer d'expliquer les raisons qui me poussent à attribuer cet important manuscrit à l'élève Sultan Mehemed, le Conquérant. Je ne puis donner des renseignements supplémentaires au sujet des dessins parce qu'ils ne portent aucune notice explicative.

Dr. Süheyl Ünver

RESİMLER
ve
YAZILAR

Altlarında hiçbir kayıt ve izah yoktur. Bu cihetle yalnız asıllarını gösteren bu örnekler kondu. 15 ve 16ıncı sahifelerdeki aynı büyüklüktedir. Diğerleri ufaltılmıştır.

بسم الله الرحمن الرحیم ا ب ح

ا ب ح د ر س ص ط ع ف ق ک ل م ن و ه لا ی

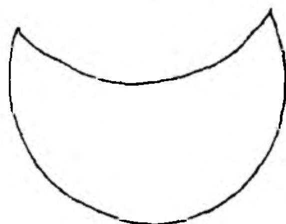
ا ب ح د ....

فه

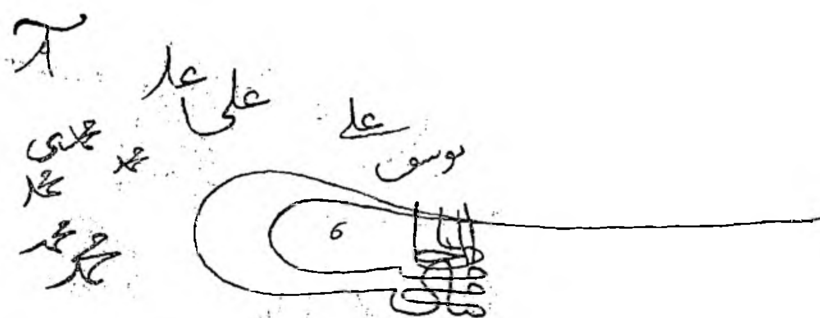
دَوای دَردِ دَندان دُردِ دَندان

دُرْدِ دن نشاند درد دندان

دارم امید کی روشنای در بصر
ے جمال او دلی فیه نصب

